

הלכות הקידוש, ולא על עצם חיובו.

נחלקו אמוראים האם קידוש זה נעשה דווקא בעזרה ובכלי שרת או גם בחוץ ובכלי חול. לדעה השניה, אפשר שאפילו אין צורך בכלי. הרמב"ם פוסק שלכתחילה יש לקדש בעזרה ובכלי שרת, ובדיעבד יצא גם בחוץ ובכלי חול. פסק זה הוא מחמת הספק (שפת אמת), או משום שגם הדעה המקילה מצריכה כך לכתחילה (ערוך השולחן). או שאף אין מחלוקת בין הדעות (חזו"א).

הקלו חכמים בקידוש זה, שטומאת הכהן לאחר הקידוש איננה מחייבת קידוש מחודש.

סיכום

נחלקו תנאים במסכת פרה האם עשיית הפרה האדומה טעונה קידוש ידים ורגלים, והלכה כחכמים שטעונה קידוש. לרוב הדעות קידוש זה הוא מדאורייתא. בגמ' כאן נאמר שהקידוש נועד כדי שמעשה הפרה יהיה "כעין עבודה", ויש מן האחרונים שהבינו מכך שהקידוש הוא מדרבנן (חס"ד וחזו"א). ניתן לפרש אחרת, ש"כעין עבודה" נאמר על פרטי

מערכה מב. קידוש ידיו ורגליו ונטמא (כ,ב)

הפוכה, שיציאה חמורה יותר, שכן הכהן עוזב מרצונו את מקום העבודה והולך לו, והרי זה היסח הדעת מן העבודה, מה שאין כן במי שנטמא במקרה³.

ההבחנה בין טומאת ידיו לטומאת גופו

הגמ' מוכיחה מברייתא שמי שנטמא ידיו אינו צריך לקדשם שנית, ואומרת שהספק אינו אלא בטומאת כל גופו. חילוק זה דורש הסבר: האם יש הבדל בהיסח הדעת בין טומאת ידיו לטומאת גופו?

היה מקום לומר שההבדל נובע מהצורך בהערב שמש: מי שנטמא ידיו – מטבילין (כמבואר בברייתא, וכמו ששינוי בחגיגה פ"ב מ"ה: "נוטלים ידיים לחולין... ולקודש מטבילין") ובכך נטהרו מיד, ולכן אינו מסיח דעתו. לעומת זאת מי שנטמא גופו "בעי למעבד הערב שמש", כדברי הגמ', ויש חשש שיסיח דעתו עד השקיעה, אפילו אם נטמא סמוך לשקיעה כהעמדת הגמ'. אולם מלשון הגמ' לא משמע כן, שמקשה: "כל גופו תיפוק לי כיון דבעי למעבד הערב שמש" וכו', ומשמעות לשון זו שהשיקול של הערב שמש מתחדש כעת, כטעם נוסף שלא נלקח בחשבון לפני כן, ואם כן לא עליו מיוסד החילוק בין טומאת ידיו לטומאת גופו. ראיה לדבר מהרמב"ם (המובא להלן), שכתב שהספק בטומאת גופו נאמר בטומאות שאינן זקוקות להערב שמש.

לפיכך כתב בערוך השולחן (סי' מא, יט) בהסברת החילוק, שטבילת כל גופו גורמת היסח הדעת, מה שאין כן טבילת ידיו. בשפת אמת מוסיף, שהחילוק בין טומאת ידיו לטומאת גופו נובע מהיציאה: מי שנטמא ידיו רשאי להישאר בעזרה ולהטבילם שם, ואילו מי שנטמא כל גופו חייב לצאת

הסוגיה מבררת מה הדין כאשר הכהן קידש ידיו ורגליו ואחר כך נטמא: האם הקידוש נפסל, ולאחר שיטהר מטומאתו עליו לקדש שנית, או שהקידוש עומד בעינו ואין צורך בקידוש נוסף?

צדדי הספק

הגמרא תולה את צדדי הספק בשאלה האם הטמא הסיח דעתו: האם מכיוון שבעודו טמא אינו ראוי לעבודה "אסוחי מסח דעתיה", או שמא "כיון דהדר חזי – לא מסח דעתיה". על פי הגהת השטמ"ק (הנתמכת מרש"י ומכמה כת"י) נוסף בגמ': "דיק וליה ולא מסח דעתיה", כלומר, הכהן מדקדק "ונוזהר מליגע ידיו בדבר טינוף" (רש"י ד"ה או דלמא¹). מן הגמ' עולה, שעצם הטומאה איננה סתירה מהותית לקידוש, וגם העובדה שהכהן אינו ראוי לעבודה לפי שעה איננה "דיחוי" הפוסל², ורק היסח דעתו הוא שעלול לחייב אותו לקידוש חדש.

בפתיחה לספק אומרת הגמ': "אם תמצא לומר יציאה לא פסלה, דגברא חזי", כלומר שהסברה לפסול בטומאה חזקה יותר מן הסברה לפסול ביציאה, מפני שהכהן היוצא עודנו ראוי לעבודה. כך עולה גם מהשוואת לשון הגמ' בהצעת צדדי הספק: ביציאה נאמר: "או דילמא כיון דבידו לחזור לא מסח", ואילו כאן: "או דילמא כיון דהדר חזי", יחזור ויהיה ראוי, אך אין זה "בידו" ממש כמו ביציאה, שבידו לחזור בכל רגע ורגע, ואילו הטומאה מחייבת להמתין עד טבילה והערב שמש.

בשפת אמת ובמרומי שדה סוברים ששאלת הגמ' אינה תלויה דווקא בדעה שיציאה אינה פוסלת, שכן יש גם סברה

כשם שמצאנו בפסול לינה, עיין מערכה לז).

3. בשפת אמת דקדק כך מסדר הברייתא לעיל: "קידש ידיו ורגליו ונטמאו... יצאו...", הרי שיש חידוש בהכשר היציאה יותר מהכשר הטומאה. על פי דרכם הסבירו מדוע הרמב"ם לא פשט את הספק ביציאה מכח ה"אם תמצא לומר", וראה במערכה לח.

1. כאן מבוארת שיטת רש"י שהיסח הדעת פוסל משום שחוששים שמא נגעו ידיו במקום טינוף, וראה מערכה לט שיש חולקים בהגדרה זו.

2. אם משום ש"כל שבידו לא הוי דיחוי" (להלן לד,ב) ואם משום שאין מושג של "דיחוי" בקידוש (במקדש דוד סי' לג,ב, הסתפק האם יש דיחוי במי הכיור. על הצד שיש בהם דיחוי - יש מקום לדמות גם את הקידוש למים,

מטבילין והן טהורין ואינו צריך לחזור ולקדש. נטמא גופו באכילת אוכלין טמאין או שתיית משקין טמאין וטבל, אף על פי שאינו צריך הערב שמש – חוזר ומקדש אחר טבילה, שכל טובל – מקדש ידיו ורגליו ואחר כך עובד. ואם לא קידש, הואיל ולא הסיח דעתו – לא חילל". בפשטות, פסק זה הוא הכרעה מחמת הספק, שלכתחילה לא יעבוד עד שיקדש ובדיעבד אינו מחלל עבודתו, כדרך הרמב"ם בספקות (ר"י קורקוס וכסף משנה, וראה מערכה לג). הר"י קורקוס מציע הסבר נוסף, שהרמב"ם הכריע בתורת ודאי שהטומאה אינה פוסלת ובכל זאת לכתחילה עליו לקדש, וטעמו, שראיית הגמ' מפרה אדומה פושטת את הספק שטומאה אינה פוסלת, ודחיית הגמ' היא "שינויא בעלמא" שאין לסמוך עליו⁴ (דיון דומה קיים גם בספק לגבי יציאה, וראה במערכה לח על ההשלכות מן ההבנות השונות).

הרמב"ם אינו נוקט את הדוגמא שבגמרא שנטמא סמוך לשקיעה, אלא מציין דוגמאות של טומאות מדרבנן שאינן מצריכות הערב שמש. הכסף משנה מסביר שהרמב"ם נקט מציאות שכיחה יותר, ונראה שלדעתו אין הבדל בין מקרה זה לבין הנטמא סמוך לשקיעת החמה: בשניהם קיים ספק האם הקידוש נפסל, ולכתחילה לא יעבוד כך ובדיעבד לא חילל, וכן כתבו כמה אחרונים (מנחת חינוך קוד; ערוך השולחן מא, יט; ועיין זבח תודה). ברם, באבן האזל סובר שהרמב"ם סובר שהדוגמא בגמ' אינה הלכה למעשה: הגמ' נקטה דוגמא על פי שיטת ר' יוסי (שבת לד, ב) ש"בין השמשות כהרף עין, זה נכנס וזה יוצא, ואי אפשר לעמוד עליו", וכך הנטמא סמוך לשקיעת החמה נטהר תוך זמן קצר ביותר, אבל להלכה קיימא לן כר' יהודה שזמן בין השמשות ממושך יותר (הל' שבת ה, ד), והמתנה כזו מהווה היסח הדעת ודאי, שמעכב בעבודה (וכן דעת בעל יריעות שלמה)⁵.

נטמאו ידיו – כיצד?

הברייתא אודות מי שנטמאו ידיו מעוררת שאלה, שכן בגמ' בפסחים (יט, א) אומר רבי עקיבא: "זכינו שאין טומאת ידים במקדש", וכך פוסק הרמב"ם (הל' שאר אבות הטומאות ח, ו): "אין טומאת ידים במקדש, שבשעה שגורו טומאה על הידים – לא גזרו במקדש. אלא הנוגע באוכלין טמאים וכיוצא בהן, בין שנגע במקדש בין שנגע חוץ למקדש, ונגע בקדשים במקדש – לא טמאן".

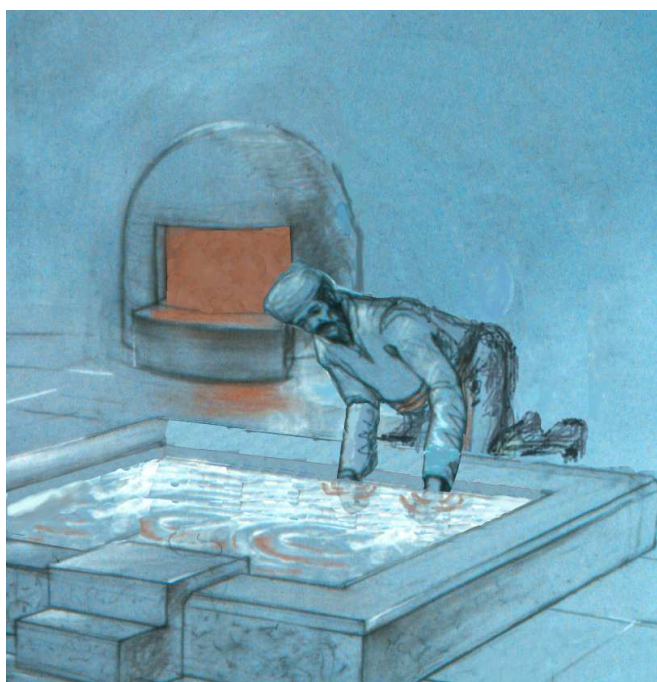
נביא בקצרה כמה תשובות שנאמרו בדבר: א. הדין שאין טומאת ידים במקדש מובנו שהידיים הטמאות אינן פוסלות את הקדשים שנגעו בהן, אבל אסור לעבוד בטומאת הידים⁶.

4. נראה שכוונתו שמראה זו מוכח רק שטומאה לא פוסלת, אבל לא מוכח שלכתחילה אין צורך לקדש, ולעניין זה ברור לגמ' שיש לחלק בין הקידוש בפנים לבין הקידוש בחוץ. אם בקידוש בפנים טומאה פוסלת – לא יתכן להכשירה בחוץ, ואם בקידוש בפנים טומאה מצריכה קידוש חדש לכתחילה – יתכן לוותר בחוץ על דרישה זו. לפיכך הראיה משם מוכיחה רק שאין פסול, ולא מוכיחה שאין חיוב לכתחילה.

5. אלמלא דבריו היה מקום לומר ש"סמוך לשקיעת החמה" הוא חצי שעה, כפי

מהעזרה ולטבול בחוץ (אפילו בטומאה שאינה טעונה הערב שמש, עיין הל' ביאת המקדש ג, יח), ולכן יש לתלות יותר שהסיח דעתו.

יש שהסבירו את החילוק על פי מה שכתב הגרי"ז בחידושו כאן, שהיסח הדעת מובא בגמ' רק כטעם לכך שפסלו חכמים ביוצא ובטומאה, אבל על הצד שגזרו – הרי זה פסול עצמי. ראייה לדבר מן הגמ' שמנסה לפשוט את הספק מכך שנטמאין את הכהן העושה פרה אדומה, והרי שם בוודאי אינו מסיח דעתו בשעת הטומאה, שכן זוהי תוכניתו מלכתחילה, ומכאן שאם גזרו – הגזרה חלה אפילו אם לא הסיח דעתו (ראה גם במערכה לח על פסול יוצא). ממילא, יש מקום לומר שגזרו דווקא בטומאת כל גופו ולא בטומאת ידיו, למרות שמצד היסח הדעת אין חילוק (דביר הקודש).

טבילת ידים במקוה שבמקדש. בדרך כלל מי שנטמאו ידיו (מדרבנן, בטומאה שאינה מטמאת את כל גופו) נטהר בנטילת ידים, אבל בקדשים קבעו חכמים שיש לטהר את הידים על ידי טבילתם במקוה. יש אומרים שטבילה זו יכולה להעשות אף בעזרה, ואין צורך לצאת מן המקדש בעקבות טומאה זו. הגמרא קובעת שמי שקידש ידיו ורגליו מן הכיור ואחר כך נטמאו ידיו – יכול להטבילם במקוה ואינו צריך אחר כך לשוב ולקדש אותם מן הכיור.

פסק הרמב"ם

בהל' ביאת המקדש (ה, ו) פוסק הרמב"ם: "נטמאו ידיו –

6. מצפה איתן כאן; מקדש דוד (קדשים) סוף ס' כו. ברמב"ן (חולין לג, א) לא משמע כן, שכתב: "זכינו שאין טומאת ידים במקדש... הני מילי בעבודות, שאינן כשרות אלא כהנים, אבל באכילת בעלים יש טומאה לידיים במקדש".

שקיעת החמה בטומאה המצריכה הערב שמש – אין ספק שהסיח דעתו ועליו לקדש. הספק, אפוא, בנטמא כל גופו סמוך לשקיעת החמה (גמ') או בטומאה שאינה טעונה הערב שמש (רמב"ם, ויש אומרים שלדעתו בנטמא סמוך לשקיעה ודאי הסיח דעתו, מפני המתנת בין השמשות). הרמב"ם הכריע בספק זה, שלכתחילה לא יעבוד ובדיעבד לא חילל עבודתו.

טומאת הידים שהוזכרה – יש אומרים שאינה אלא בפגול ונותר, שכן שאר הדברים המטמאים את הידים לא נגזרו במקדש. ויש אומרים שגזרו בכל הטומאות אף במקדש, על כל פנים לענין שאסור לכהן לעבוד עד שיטביל ידיו.

מערכה מג. קידוש בתוך הכיור (כא,א)

בלא כלי כלל, אלא בידו, ואילו רחיצה בכיור, בכל אופן שהוא, חשובה "ממנו"¹.

רב נחמן בר יצחק מנסה לפשוט את הספק ולהוכיח שניתן לקדש כך, מברייתא האומרת שטבילה במקוה אינה מועילה כקידוש, ומשתמע שאם היה עושה כן בכלי שרת – הרי זה קידוש; והגמ' דוחה את ראייתו, ואומרת שגם אם אסור לקדש באופן כזה – היה מקום לחשוב שטבילה במקוה תועיל כקידוש, והברייתא באה להוציא מסברה זו.

פסק ההלכה

באור זרוע (הלכות נטילת ידים סי' סא) כתב על ספקה של הגמ': "דהואיל דקידוש דאורייתא – אזלינא ביה מספק לחומרא, הואיל ולא איפשט". לעומת זאת, מדברי כמה ראשונים נראה שהבינו שהגמ' פושטת את הספק לחומרא. כך לשון הרמב"ן (חולין קז,א): "מדאיבעיא לן גבי קידוש ידים ורגלים במסכת זבחים אי שייך ידיה בכיור אי הוי רחיצה או לא, ופשטינן דלא משום דממנו אמר רחמנא ולא בתוכו", וכן ברשב"א ובריטב"א שם². הרא"ה (בדק הבית ב"ו ש"ד, מהדו' מוסד הרב קוק עמ' תשכה) כותב אף הוא בפשטות שבקידוש "בעינן מכח כלי, דרחמנא אמר ממנו ולא בתוכו", ולדעתו מכאן למדו גם להלכות נטילת ידים (ראה להלן), וכיוצא בזה בספר החינוך מצוה קי³. אולי טעמם, שהסברה הפשוטה היא לדרוש "ממנו – ולא בתוכו", וכל

ב. מדובר בידיים שנטמאו מחמת פיגול או נותר, כפי שפירש רש"י (ד"ה ונטמאו), וטומאה זו, שנגזרה במיוחד על הקדשים, נאמרה גם במקדש⁷. ג. יש אומרים שדברי ר' עקיבא שנויים במחלוקת⁸, ואם כן אפשר שהברייתא סוברת כדעה שגזרו על טומאת ידים גם במקדש.

סיכום

הגמ' מסופקת בדינו של כהן שקידש ידיו ורגליו ואחר כך נטמא, האם לאחר שנטהר עליו לשוב ולקדש מפני היסח הדעת. אם רק ידיו נטמאו – אין צורך בקידוש, כי לא הסיח דעתו (ערוך השולחן ושפת אמת), או כי לא גזרו חכמים בטומאה קלה (דביר הקודש). אם נטמא כל גופו זמן רב לפני

קידוש ידים ורגלים מתבצע, בדרך כלל, על ידי פתיחת ברזי הכיור והזרמת מימיו על ידיו ורגליו של הכהן. הסוגיה דנה באפשרות לקדש ידים ורגלים באופן אחר, על ידי הכנסת ידי הכהן ורגליו אל תוך הכיור. סביב סוגיה זו דנו הראשונים בשאלה, האם קידוש ידים ורגלים טעון "כח גברא", כלומר, שהמים יגיעו אל גופו של הכהן מכוח אדם השופך אותם. לשאלה זו השלכה מעשית חשובה על דרך הקידוש, כפי שיתבאר.

סוגיית הגמרא

הגמ' מסתפקת האם הכהן חייב לקדש דווקא על ידי שפיכה מתוך הכיור, כפי שניתן להבין מדיוק לשון הפסוק: "ורחצו אהרן ובניו ממנו את ידיהם ואת רגליהם" (שמות ל,יט), או שניתן לקדש ידים ורגלים גם בתוך הכיור, כלומר שהכהן יטביל את ידיו ורגליו בתוך הכיור, ומעשה זה יחשב קידוש.

לשון הגמרא: "ממנו אמר רחמנא, ולא בתוכו, או דילמא אפילו בתוכו?". לא התבאר בגמ' טעמו של הצד השני, מדוע "ממנו" עשוי להתפרש גם כ"אפילו בתוכו". בעל הלכות גדולות (סוף הלכות ברכות) מסביר זאת: "או דילמא... האי 'ממנו' לאפוקי דאי שקיל מיניה במאנא, אי נמי דשקיל בחדא ידיה ומשא אידך". נראה שכוונתו שהמילה "ממנו" באה למעט כלי חול, כדברי הגמ' להלן (כב,א), או רחיצה

1. להשיב, שהמילה "ממנו" כתובה פעמיים בעניין הכיור, בפרשת כי תשא (שמות ל,יט) ובפרשת פקודי (שמות מ,לא).

2. ראשונים אלה כותבים זאת בשם בעל הלכות גדולות, אולם בבה"ג (סוף הלכות ברכות) כתוב: "דאיבעיא להו כהן מהו שיקדש ידיו במי כור... ואמר רב אחאי שמע מינה מדקמיבעיא להו לרבנן הכי - שמע מינה פשיטא להו דכי האי גוונא רחיצה מיקריא...", ולא כתב שהבעיה נפשטה.

3. אלא שלדעתו לא למדו מקידוש לנטילת ידים לעניין זה, וזו אחת מן הראיות כנגד ייחוסו של הספר לרא"ה.

7. עולת שלמה. עצם הגזרה על פיגול ונותר אינה מוכיחה שטומאה זו קיימת גם במקדש, שכן ניתן להעמידה בירושלים דווקא, אם כי מסתבר שקרבן שהתפגל לא יגיע לירושלים כלל. ברמב"ם (הל' שאר אבות הטומאות ח,א-ו) משמע שלא חילק בין פיגול ונותר לבין יתר המטמאים את הידים.

8. כן כתבו בקרבן העדה ופני משה לירושלמי פסחים פ"ז ה"ו בעניין "פסח הבא בטומאת ידים", ועיין שיירי קרבן שם.

9. לכאורה הסוגיה להלן כב,א, הממעטת כלי חול מ"ממנו" (לפי מסקנתה), פושטת את הספק כאן לקולא (והיה מקום לומר שהספק כאן אינו אלא אליבא דאביי שם, שלא למד מ"ממנו" להוציא כלי חול, ולפי המסקנה כאן אין מקום לספק זה). אך יש